

КНІГАВЫДААННЕ І КНІЖНЫ РЫНАК ДЗІЦЯЧАЙ ЛІТАРАТУРЫ НА БЕЛАРУСІ

На Беларусі выданнем літаратуры для дзяцей займаюць дзяржаўны і камерцыйны сектары кнігавыдання. Першыя прадстаўлены 12-цю выдавецтвамі, 11 з якіх спецыялююцца на выданні навуковай, навукова-папулярнай, навучнай, даведачнай, энцыклапедычнай, мастацкай літаратуры.

толькі адно — “Юнацтва” — на выданні літаратуры для дзяцей.

Выдавецтва “Юнацтва” створана ў 1981 г. Да гэтага часу выданнем кніг для дзяцей займалася “Мастацкая літаратура”, раней — “Дзяржвыд” і “Вучгедвд БССР”. Стварэнне спецыялізаванага выдавецтва дазволіла сабраць вакол дзіцячай кнігі спецыялістаў кніжнай справы, якія разумеюць спецыфіку дзіцячай чытацкай аўдыторыі, таленавітых аўтараў і мастакоў, што зрабіла беларускую дзіцячую кнігу прывабнай, займальнай, цікавай. Колькасць выпускаемых кніг і іх наклад штогод павялічваліся. У 1990 г. “Юнацтва” выдала ўжо прыкладна 90 кніг, што складала 78% ад усёй выданага ў рэспубліцы дзіцячай літаратуры. У пераважнай большасці гэта была і застаецца літаратура для вольнага чытання дзяцей і падлеткаў. Літаратуру ў дапамогу навучальнаму працэсу, школьнай праграме традыцыйна выдае “Народная асвета”.

Са з’яўленнем альтэрнатыўнага кнігавыдання “Юнацтва” страціла лідзіруючыя пазіцыі ў галіне выдання дзіцячай літаратуры, і сёння яго прадукцыя ў агульным аб’ёме выданняў для дзяцей складае крыху больш за 12%. Але месца і роля яго вызначаюцца перш за ўсё палітыкай выдавецтва, якая арыентавана на беларускую і беларускамоўную мастацкую, навукова-пазнавальную літаратуру, кнігі, якія знаёмяць дзяцей і падлеткаў з гісторыяй беларускага народа, традыцыямі і звычаямі, фальклорам, народнай творчасцю, культурай, мастацтвам, творамі айчынных і замежных пісьменнікаў-класікаў, сучасных аўтараў. Апрача таго, выдавецтва здзяйсняе выданне шэрагу серый, сярод якіх унікальная 10-томная серыя “Бібліятэка беларускай дзіцячай літаратуры”.

Сярод прадукцыі дзяржаўнага сектара кнігавыдання, акрамя “Юнацтва” прадстаўлены кнігі для дзяцей і падлеткаў “дарослых” выдавецтваў, праўда, у невялікай колькасці, але ў апошнія гады яна пачала расці. Што і якую літаратуру выдаюць гэтыя выдавецтвы? Перш за ўсё ў дапамогу школьнай праграме, тую, што ўключана ў серыю “Школьная бібліятэка”, а таксама пазнавальную, даведачную, энцыклапедычную, творы беларускіх і замежных пісьменнікаў. Увогуле, дзяржаўны сектар накіраваны на выданне кніг, якія неабходна прачытаць менавіта ў дзіцінстве.

Недзяржаўны сектар кнігавыдання прадстаўлены сёння шматлікімі фірмамі, малымі прадпрыемствамі, якія займаюцца выдавецкай дзейнасцю. З іх да дзіцячай кнігі звяртаецца нязначная колькасць, прычым у пераважнай большасці гэта аднаразовыя звароты. Сістэматычна выдаюць кнігі для

дзяцей пакуль адзікі. Разам з тым сярод альтэрнатыўных структур, якія выдаюць кніжную прадукцыю, ідзе працэс спецыялізацыі на выданне дзіцячай літаратуры, аб чым сведчыць прадукцыя фірм "MeT", "Сказ", "Літаратура", "БЕЛФАКС" і інш.

Выдавецкая фірма "MeT" створана ў 1991 г. Ужо з 1992 г. яна пачала выдаваць дзіцячыя кніжкі, з кожным годам павялічвала іх колькасць і да 1994 г. стала лідэрам як сярод дзяржаўных, так і недзяржаўных выдавецтваў па колькасці выданных кніг для дзяцей. Вызначылася не толькі накіраванасць выдавецтва на дзіцячую кнігу, але і на пэўны ўзрост — дашкольны, і на тып выдання — кніжка-карцінка, кніжка-размалёўка.

Фірма "Сказ" арыентуецца на выданне казак аўтарскіх і народных, а "Літаратура" заявіла пра сябе з 1995 г. як прыхільніца перакладной замежнай дзіцячай літаратуры.

Камерцыйны кнігадрук імкліва заваёўвае прастору, якая мала ці нават зусім не ахоплена дзяржаўным сектарам кнігавыдання. У кола інтарэсаў камерцыйных выдаўцоў вельмі хутка трапіла даведачная, пазнавальная, энцыклапедычная кніжка, патрэбу ў якой беларускі кніжны рынак і дзяржаўны кнігадрук традыцыйна не забяспечваў. Асабліва не хапала пазнавальных выданняў. Не змянілася сітуацыя і пасля таго, як "Юнацтва" з 1989 г. распачало выданне серыі "Бібліятэка навукова-пазнавальнай літаратуры", бо магчымасці яе абмяжоўваліся двума кніжкамі ў год. Дзякуючы ж камерцыйнаму кнігадрукаванню рэпертуару навукова-пазнавальнай, энцыклапедычнай літаратуры стаў хутка пашырацца. Сапраўднай падзеяй стала выданне ў 1995 г. выдавецтвам "Алкіона" "Детского Плутарха" У. Бутрамеева, менавіта камерцыйны кнігадрук першы распачаў выданне серыі універсальных энцыклапедый школьніка — "Биология и астрономия", "География и астрономия", "Физика и химия" ("Валев"), "Математика и программирование", "Литература и искусство" ("Харвест"). Выдавецкая дзейнасць кампаніі "БЕЛФАКС" дала беларускім дзецям і іх бацькам магчымасць пазнаёміцца з серыямі цудоўных пазнавальных кніг замежных аўтараў — "Познаём мир", "Мир животных", "Как стать взрослым".

Недзяржаўны сектар цалкам арыентаваны на рынак, таму вельмі чуйна рэагуе на попыт, літаратурныя інтарэсы пакупніка, ў якога па-ранейшаму цікавасць выклікае замежная фантастыка, асабліва баявая, дэтэктывы, прыгодніцкая літаратура.

Альтэрнатыўнае кнігавыданне больш смела звяртаецца да новых альбо малавядомых шырокаму колу чытачоў аўтараў, а таксама да твораў папулярных пісьменнікаў, якія выдаваліся толькі ў зборах твораў, або рэдка ці наогул не выдаваліся асобна. У гэтай сувязі можна нагадаць раманы Ж.Верна “Проклятое золата”, “Конкістадоры і місіянеры”, “За убагаючым гарызонтам” (Гродна “Сталкер”, Смаленск “Русич”), раман Р.Сабаціні “Рыцар таверны” (Мінск ПКФ “Легія”), аповесць англійскай пісьменніцы А.Сьюэл “Прыключенія Красавчыка” (Мінск “Харугва”), якая не перавыдавалася больш за 30 гадоў і інш.

Недзяржаўны сектар пашырыў геаграфію кнігадрукавання. Кнігі пачалі выдавацца ў абласных і нават раённых гарадах. Гэта стала адметнай з’явай, бо традыцыйна ўсе дзяржаўныя выдавецтвы (акрамя некаторых ведамасных) знаходзіліся ў сталіцы.

Нельга не адзначыць і тое, што камерцыйная кніжка ў пераважнай большасці выдаецца на больш высокім паліграфічным узроўні, добра аформленая. Невыпадкова яна адзначаецца дыпламамі штогадовага конкурсу “Мастацтва кнігі”. З выданняў для дзяцей у 1997 г. дыпламамі адзначаны цэлы шэраг кніг, у тым ліку “Семь вечеров сказки” (“Кавалер Паблішэрс”) — дыпламам I ступені, “Сказки старого леса” (“MeT”) — дыпламам II ступені і інш.

Разам з усім станоўчым, што прынесла ў стан выдання дзіцячай кнігі альтэрнатыўнае кнігавыданне, ёсць і негатыўныя моманты. Перш за ўсё гэта датычыцца афармлення выданняў, калі выдаўцы не прытрымліваюцца стандартаў, і звесткі аб месцы, годзе выдання, серыі і іншыя элементы афармлення прыводзяць ў адвольным месцы ці наогул не ўказваюць. Усё гэта робіць кніжку “неапазнавальнай”, безаблічнай, ускладняе яе бібліятэчна-бібліяграфічную апрацоўку. Так на кніжках выдавецтва “MeT” часам адсутнічаюць падзагаловачныя даныя, якія ўказваюць на жанр, прыналежнасць да творчасці пэўнага народа. Спрэчнай, на мой погляд, з’яўляецца практыка выдання дайджэстаў, “свободнага пересказа” твораў, пераклады якіх сталі амаль класічнымі і на якіх вырасла ўжо не адно пакаленне.

Прысутнасць у беларускім кнігавыданні дзвюх структур — з’ява, бяспрэчна, станоўчая. Дзякуючы выдавецкай дзейнасці недзяржаўнага сектара кніжны рынак дзіцячай літаратуры папаўняецца колькасна і якасна, фарміруецца рэпертуар, здольны забяспечыць самыя разнастайныя інтарэсы дзіцячай чытацкай аўдыторыі. Значна вырас агульны тыраж дзіцячай

кніжкі, што перш за ўсё характарызуе стан нацыянальнага кнігадрукавання. Кніга стала больш разнастайнай па форме, зместу, функцыянальнаму прызначэнню.

Акрамя таго на Беларусі прысутнічае ў вялікай колькасці расійская дзіцячая кніга. Усё гэта стварае шматгранную палітру беларускага кніжнага рынку дзіцячай літаратуры. Але аналіз кнігавыдавецкай прадукцыі дзяржаўнага і недзяржаўнага сектараў паказвае, што самай рэпертуарна незабяспечанай ўзроставай групай з'яўляюцца дзеці сярэдняга школьнага ўзросту, і менавіта фарміраванне іх чытацкага рэпертуару павінна стаць клопатам для тых, хто выдае дзіцячую кніжку. Кніжка для такой катэгорыі чытачоў павінна быць асабліва прывабнай, цікавай, нават незвычайнай, бо ў гэтым узросце, як правіла, вырашаецца чытацкі лёс падлетка: будзе ён любіць кнігу, чытанне, увойдуць яны ў сістэму яго каштоўнасцей увогуле або наадварот.

*Касілава Н.М., галоўны бібліёграф
аддзела бібліятэказнаўства На-
цыянальнай бібліятэкі Беларусі*